

مقاله پژوهشی:

شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد حکومت‌داری از منظر امام خمینی (ره)

عنايت الله ملكي تبار؛ مسعود موحدي؛ مهدي غضنفری؛ محسن مرادیان^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۱۱

چکیده

انقلاب اسلامی بیش از آنکه انقلابی سیاسی و سرنگون‌کننده رژیم شاهنشاهی باشد، انقلابی فرهنگی بود که مفاهیم و نسبت‌ها را مبتنی بر جهان‌بینی الهی بازتعریف کرد و جامعه و رژیم سیاسی نوینی خلق کرد که نظیر آن را در جغرافیای سیاسی امروز جهان نمی‌توان یافت. هدف اصلی در این تحقیق شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد حکومت‌داری از منظر امام خمینی (ره) است. بدین منظور در این تحقیق که از حیث ماهیت از نوع توسعه‌ای است، مبتنی بر روش تحلیل مضمون با استفاده از نظرات ۳۰ تن از خبرگان، ابعاد مکتب حکومتی امام خمینی (ره) شناسایی و رتبه‌بندی شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد پاسداری از ارزش‌های اسلام، ترویج اسلام ناب محمدی، گذر از بین‌تجرب و انفعال، ترویج اسلام و صدور انقلاب، دشمن‌شناسی، سازندگی در جامعه، در هم تنیده شدن معنویت و اخلاق با سیاست و گسترش عدالت اجتماعی تشکیل دهنده ابعاد مذکور است و مولفه پاسداری از ارزش‌های اسلامی مهم‌ترین بعد و گسترش عدالت اجتماعی کم‌اهمیت‌ترین در میان ابعاد شناسایی شده است.

کلید واژه‌ها: امام خمینی، مکتب حکومتی، حکومت‌داری، اولویت‌بندی

۱. فارغ‌التحصیل دکتری مدیریت استراتژیک، دانشگاه عالی دفاع ملی، نویسنده مسئول، رایانامه:

mohammadalizadeh918@yahoo.com

۲. دانشیار گروه مهندسی صنایع، دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۳. استاد گروه مهندسی سیستم دانشکده مهندسی صنایع، دانشگاه علم و صنعت

۴. استادیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران، برخاسته از جهان‌بینی و ارزش‌های اسلامی بود و این نکته نیازی به اثبات ندارد. همه کسانی که به تحلیل و نظریه‌پردازی درباره انقلاب اسلامی ایران پرداخته‌اند، بر این نکته تأکید ورزیده‌اند. ماهیت «اسلامی» انقلاب ۱۳۵۷ ایران، بدین معناست که اهداف و آرمان‌های انقلاب، عیناً همان است که در اسلام، به‌عنوان اهداف اساسی حیات انسان مطرح شده است. دلیل و علت تأکید امام خمینی^(ره) بر جمهوری اسلامی، بدون یک کلمه زیاد و کم، به‌عنوان نوع رژیم پس از انقلاب، در همین مطلب نهفته است، که از دیدگاه امام^(ره) ملت ایران با انقلاب اسلامی هدفی جز استقرار اهداف و ارزش‌هایی که از نظر اسلام معتبر است، نداشتند و این نظام، اهداف و آرمان‌ها و ارزش‌ها و روش‌های خود را، از اسلام ناب محمدی^(ص) اخذ کرده است. استاد مطهری ماهیت انقلاب اسلامی را اینگونه تعریف می‌کند: طرد همه ارزش‌های غیر اسلامی و تکیه بر ارزش‌های مستقل اسلامی (مطهری ۱۳۵۷: ۱۷۸).

البته روشن است که استقرار عدالت، قطع وابستگی‌ها، از بین بردن تبعیض‌های ناروا، تامین آزادی‌های معقول و مشروع، ایجاد رفاه و امنیت، گسترش تعلیم و تربیت و... همه از اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی بوده است و اصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، در مورد وظایف اساسی دولت جمهوری اسلامی ایران، یعنی مجموعه نظام حکومتی، می‌تواند فهرستی از اهداف نظام را پیش روی ما قرار دهد. بخشی از تحول عظیمی که در نتیجه انقلاب اسلامی در ایران ایجاد شد، به حوزه فرهنگ مربوط است، به‌ویژه آنکه برخی از نظریه‌پردازان انقلاب، علت اصلی ایجاد انقلاب اسلامی را تحول فرهنگی در جامعه ایران قبل از انقلاب می‌دانند و معتقدند که انقلاب اسلامی از اساس، تحولی مبتنی بر فرهنگ اسلامی و دینی بوده است؛ در این میان، دیدگاه‌های امام خمینی^(ره) به‌عنوان رهبر انقلاب اسلامی و یکی از بزرگترین مصلحین و احیاگران اندیشه و عمل اسلامی در جهان معاصر، از اهمیت خاصی برخوردار است. رویکرد امام خمینی^(ره) به مفهوم «هویت ملی» و معنا و مبنایی که ایشان از این مفهوم اراده کرده‌اند، به‌ویژه برای کشورهای اسلامی و جنبش‌های اسلامی معاصر که شباهت‌های فرهنگی و اجتماعی بسیاری با جامعه

ایران دارند، از اهمیت مضاعفی برخوردار است. مسئله این تحقیق چپستی شاخص‌های مکتب امام خمینی (ره) و وزن هر کدام از شاخص‌ها است. در حکومت اسلامی هدف تشکیل مکتبی است با پایه‌های مستحکم نظام اسلامی که از قاعده‌های محکم حقوقی، سیاسی، اجتماعی و علمی که براساس آن می‌توان تمدن عظیم اسلامی را بنا نهاد تشکیل شده است. در واقع لازمه تشکیل یک تمدن عظیم اسلامی، این است که مسائل دنیای اسلام را مسائل شخصی خود بدانیم. هدف اصلی این پژوهش در گام اول تعیین ابعاد مهم حکومت‌داری از منظر مکتب امام خمینی و در مرحله ی بعد اولویت‌بندی هر کدام از این ابعاد است. بر همین اساس سوالات کلی پژوهش عبارت است از اینکه ابعاد مهم حکومت‌داری مکتب امام خمینی کدامند؟ و اولویت‌بندی هر کدام از این ابعاد چیست؟

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

ویژگی‌های رهبری امام خمینی (ره)

الف) اعتقاد به انجام وظیفه و تکلیف الهی مبنای رهبری

امام خمینی یک انسان کامل و تربیت شده مکتب اسلام و یک بنده واقعی خداوند بود و در همه امور بر مبنای وظیفه خود عمل می‌کرد. مبارزه با رژیم طاغوتی محمدرضا شاه و تشکیل نظام اسلامی توسط ایشان در همین راستا قابل تحلیل است. ایشان اگر جنگ را ادامه داد برای انجام تکلیف بود و اگر در سال ۶۷ آن را پایان داد نیز به همین دلیل بود. جنگ باعث آبدیده شدن نیروها و زمینه‌ای برای توسعه و خودکفایی کشور شد. به‌علاوه همان‌طور که امام می‌فرمود: «ما در جنگ ابهت ابرقدرت‌ها را شکستیم» (امام خمینی (ره)، ۱۳۶۲: ۱۲۳) و به جهانیان ثابت کردیم که سلطه‌گران جهانی در مقابل اراده ملتی مصمم ناتوان و ضعیف هستند (محمدی، ۱۳۶۵: ۱۰۶).

ب) نقش و ویژگی‌های شخصیتی امام در رهبری

امام خمینی دارای اراده‌ای پولادین و اعتماد به نفس کامل بود و به درستی راه خود اطمینان داشت. در مقابل به سردمداران رژیم منحوس پهلوی بنگرید که بسیار متزلزل و به

توانایی خود بی‌اعتماد و فاقد اعتماد به نفس بودند. دلیری و جرأت حضرت امام به الگویی برای نخبگان و توده‌ها تبدیل شد و در آفرینش روحیه انقلابی و گسترش آن که یکی از شرایط اصلی وقوع و تداوم انقلاب است، بسیار کوثر بود. امام هم پیش از آغاز حرکت نهایی که از ۱۹ دی ماه ۱۳۵۶ آغاز شد و هم در جریان حرکت انقلاب در سال‌های ۵۶ و ۵۷ این قاطعیت را نشان می‌داد. در مرحله پایانی برخی از مقامات سیاسی درخواست ملاقات با ایشان را می‌کردند، اما ایشان با بیان این نکته که چون حکومت پهلوی‌ها غیرقانونی است آنها اول باید استعفا دهند تا ملاقات صورت گیرد. از جمله سیدجلال تهرانی رئیس شورای سلطنت پس از استعفا توانست با ایشان ملاقات کند (عمید زنجانی، ۱۳۶۷: ۲۵).

نتیجه طبیعی منطقی بودن مواضع و تصمیمات و نیز تکلیف‌مداری، استواری و ایستادگی برای رسیدن به اهداف و تحقق برنامه‌هاست. امام خمینی^(ره) در مقاطع حساس و سرنوشت‌سازی - به خصوص در دوران اوج‌گیری و شتاب انقلاب - بر سر راه انقلاب قرار می‌گرفت و با استواری و قاطعیت آنچه را تشخیص داده بود، بی‌پروا و شجاعانه دنبال می‌کرد و از آنجا که متکی بر پشتوانه قوی ایمان و انگیزه الهی بود، هرگز دچار سستی و تردید نمی‌شد. در شرایطی که برخی گروه‌ها و جریان‌های سیاسی، با تغییر روش‌های رژیم شاه یا عقب‌نشینی‌های تاکتیکی و یا تهدیدهای خارجی، به پیدا کردن راه‌های میانی و مذاکره و مصالحه با عوامل رژیم رضایت می‌دادند، نهیب و هشدار قاطعانه امام بود که مردم را به حرکت در می‌آورد و راه را باز می‌کرد. نمونه‌های بارزی از این استحکام و قاطعیت وجود دارد که تحلیل و بررسی موشکافانه هر کدام - با توجه به همه شرایط و واقعیات آن دوران - انسان را به شگفتی وا می‌دارد. این ویژگی در رهبری امام خمینی^(ره)، گاهی برای یاران و شاگردان نزدیک ایشان هم شگفت‌انگیز می‌نمود. تصمیم تاریخی امام برای بازگشت به کشور و نیز اعلام لغو حکومت نظامی در ۲۱ بهمن ۵۷ - که در تحقق پیروزی انقلاب نقش اساسی داشت - دو نمونه از ده‌ها نمونه‌ای است که ناشی از استواری و قاطعیت امام بود و در پیشبرد انقلاب و عبور آن از گردنه‌ها و پرتگاه‌های فراوان نیز تأثیر بارزی داشت (جلیلی، ۱۳۸۹: ۱۲).

رابطه امام خمینی (ره) و مردم در انقلاب اسلامی

در بررسی انقلاب‌ها مطالعه دو رکن اساسی انقلاب (رهبری و مردم) و تعامل این دو رکن از اهمیت خاصی برخوردار است. همین امر باعث شده است تا نظریه‌های انقلاب را از لحاظ اهمیتی که برای هریک از این دو محور قائل هستند به دو دسته تقسیم کنند.

۱. مکاتب مردم محور

بلا تردید در تمام نهضت‌ها و قیام‌های سیاسی - اجتماعی مردم در معنای کلی و عام آن به‌عنوان موضوع اصلی این نهضت‌ها مورد توجه و عنایت خاص بوده‌اند. مردم یا به‌عنوان کسانی که نهضت در خدمت و برای نجات آنها طرح‌ریزی شده و یا اینکه از آنان یاری و همکاری طلب شده است، اهمیت ویژه‌ای دارند؛ یا اینکه خود به‌عنوان بازیگران اصلی در بسیاری از تحولات سیاسی - اجتماعی نقش ایفا کرده‌اند (رحیم پور ازغدی، ۱۳۹۰).

البته تعریف روشن و دقیقی از کلمه مردم تاکنون نشده است و هریک از مکاتب با توجه به گروه فعال و مؤثر در تحولات سیاسی - اجتماعی برای خود تعریف و برداشت خاصی از مردم دارند. مارکسیست‌ها تنها طبقه کارگر و آنهم کارگر آگاه و یا به‌عبارت دیگر پرولتاریا را به‌عنوان طبقه مولد و انقلابی مطرح می‌کنند و لیبرال‌ها به طبقه متوسط و روشنفکر جامعه امید بسته و آنها را به‌عنوان نماینده و پیشرو در هر جامعه‌ای مؤثر در تحولات سیاسی - اجتماعی به‌ویژه انقلاب‌ها دانسته و بر روشنفکران و حرکت‌های روشنفکری و احزاب تکیه می‌کنند (محمدی، ۱۳۸۲: ۱۰۰).

۲. مکاتب رهبر محور

برخی مکاتب پیروزی یا شکست انقلاب را تنها مرهون رهبر و یا رهبران آن دانسته و معتقدند این نقش و قابلیت‌های رهبری است که باعث بسیج و مشارکت توده‌ها در انقلاب می‌شود. اکثر این مکاتب برای رهبر یک اقتدار کاریزمایی قائل هستند و انقلاب را قائم به شخص رهبر می‌پندارند (حاضری، ۱۳۷۷: ۲۱).

معنای مکتب امام خمینی^(ره)

معنای مکتب امام خمینی: منظور از مکتب امام خمینی^(ره) همان سلوک حکومتی امام خمینی^(ره) است. این سلوک در سه سطح فردی، ملی و جهان اسلام است. در ذیل، این سطح‌بندی به‌طور اختصار توضیح داده می‌شود:

۱. در سطح فردی: مبارزه بانفس و اصرار بر تعبد و عمل اسلامی
۲. در سطح ملی: قرار دادن مستضعفان در محور تصمیم‌گیری، حفظ وحدت ملی، حفظ مردمی بودن حکومت و تاکید بر سازندگی کشور
۳. در سطح جهان اسلام: تاکید بر حفظ وحدت مسلمین و موضع‌گیری علیه دشمنان اسلام

منابع شناخت مکتب امام خمینی^(ره)

برای جلوگیری از انحراف و شناخت صحیح این مکتب باید منابع صحیح و درست را اختیار کرد. این منابع با توجه به تاکید امام خمینی و امام خامنه‌ای (مد ظله‌العالی) شامل سه دسته می‌شوند:

۱. رفتار امام^(ره)
۲. گفتار و بیانات امام^(ره)
۳. وصیت‌نامه امام^(ره)

وصیت‌نامه امام خمینی^(ره) را می‌توان چکیده‌ی توصیه‌های ایشان برای کشورداری و وظایف مردم و مسئولین در قبال اسلام دانست. مقام معظم رهبری در توصیف این وصیت‌نامه می‌فرماید: آن مرد دانا، آن مرد حکیم، آن مرد خبیر به اسلام، آن مرد دنیاشناس، با توجه به نیاز این ملت، راهی را انتخاب کرد؛ نشانه‌هایی را گذاشت و توصیه‌هایی را کرد؛ هرچاهم به آن توصیه‌ها عمل شد، جواب داد. امروز هم ما به همان توصیه‌ها نیاز داریم. امروز هم کشور ما به همان راه، به همان نشانه‌ها و به همان خطوط احتیاج دارد (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۹).

ابعاد مکتب امام خمینی (ره)

مکتب امام خمینی (ره) شامل سه بعد عقلانیت، معنویت و عدالت است:

۱. عقلانیت

در این خصوص باید گفت استفاده نکردن از عقلانیت و جهل درونی نیز که به دنبال آن مشکلات و معضلات متفاوتی در عرصه‌ی اداره‌ی جامعه و نظام جمهوری اسلامی را پدید خواهد آورد، به‌عنوان یکی از زمینه‌های ضعف درونی نظام معرفی شده و از این رو هم حضرت امام و هم مقام معظم رهبری، راهبرد مبارزه در جهت مقابله با این زمینه‌ی ضعف را حفظ وحدت، تقوای الهی، جهاد علمی و جنبش نرم‌افزاری و تولید علم، معرفی کرده‌اند. طبیعی است تحقق چنین راهکارهایی نیازمند اراده‌ی قوی، برخورداری از دانش کاربردی وسیع، صعه‌ی صدر و برخورداری از اخلاق اصیل اسلامی، تلاش، پشتکار و همت انقلابی است. حال اگر این مقدمات به نقطه‌ی مقابل خود و به شکل منفی در قالب جهل، تبلی، خودخواهی و خودمحوری و مانند اینها تبدیل شود به شکل موانعی در جهت تحقق راهکارهای یاد شده، خودنمایی خواهد کرد. عقلانیت در این مکتب شناسه‌هایی دارد؛ مظاهر اصلی عقلانیت در این مکتب عبارتند از:

- گزینش مردم‌سالاری برای نظام سیاسی کشور؛
- عدم انعطاف در مقابله با دشمن مهاجم؛
- تزریق روح اعتماد به نفس و خود اتکایی در ملت؛
- تدوین قانون اساسی توسط منتخبین ملت و رای مردم؛
- تفهیم اینکه صاحبان مملکت خود مردم هستند؛

۲. معنویت

بعد دوم این مکتب بعد معنویت است. در این رابطه مقام معظم رهبری می‌فرماید: «امام بزرگوار ما صرفاً با تکیه‌ی بر عوامل مادی و ظواهر مادی، راه خود را پی نمی‌گرفت؛ اهل ارتباط با خدا، اهل سلوک معنوی، اهل توجه و تذکر و خشوع و ذکر بود؛ به کمک الهی

باور داشت؛ امید او به خدای متعال، امید پایان ناپذیری بود» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۸). بر همین اساس می‌توان گفت مظاهر اصلی این بعد در مکتب امام عبارتند از:

- اخلاص امام و کار کردن برای خدا؛
- توصیه مسئولین به توکل، اعتماد به خدا و کار کردن برای خدا؛
- رعایت اخلاق و تقوا توسط خود امام؛
- توصیه رعایت اخلاق به مردم و مسئولین؛
- بالاتر ندانستن خود از مردم و پذیرفتن انتقاد و عیب‌های کار خود و اقرار به آن.

۳. عدالت

در بعد عدالت، امام به توده‌های مردم توجه داشته‌اند و رسیدگی به مردم مستضعف را تنها رسیدگی به لحاظ اقتصادی تعریف نمی‌کردند، بلکه بها دادن به آنها از نظر جایگاه اجتماعی و مردم پا برهنه و مستضعف را در صدر نشانیدن برای ایشان ملاک بود؛ یعنی امام^(ره) به مردم گفتند که شما صاحب این کشور هستید. امام^(ره) خطاب به مسئولین نیز می‌فرمود: «شما همه وامدار این مردم پابرهنه و مستضعف هستید و باید برای آنها کار کنید.» (امام خمینی، ۱۳۶۰: ۱۵).

این یک نمونه بسیار بارز از آن عدالت‌جویی حضرت امام^(ره) بود. نمونه دیگر این بود که از ویژه‌خواری اطرافیان خودشان جلوگیری کرده و نسبت به فرزندان، وابستگان و کارمندانی که در بیت‌شان بودند دقت داشتند که از مقام و موقعیت‌شان سواستفاده نکنند. وقتی کسی با تکیه بر ثروت و قدرت بالا بیاید طبعاً وامدار فرد یا جریانی می‌شود که برای او هزینه کرده است. همچنین فرد یا جریانی که مدیری را با تکیه به ثروت و قدرتش بر سرکار می‌آورند اگر خود، صالح و خالص نباشند، این مشکل مضاعف می‌شود. لذا مناسب است انسان بتواند بدون تکیه بر آنها وظیفه‌ای را به دوش بگیرد، وارد عرصه شود؛ لیکن اگر چنین توانایی را ندارد، بهتر است این مسأله را دنبال نکند. در این خصوص باید گفت ارتباطات ناسالم و ملاحظات غیراصولی که در برگیرنده منافع شخصی بوده یا آن که منافع صاحبان قدرت را دنبال می‌کند و یا تهدید و تطمیع را به همراه دارد همگی وجوه

مفاسدی است که ریشه‌اش همین قدرت و ثروت است. مظاهر بعد سوم در این مکتب عبارت است از:

- تکیه بر طبقات ضعفا از اول انقلاب؛
- تکرار تعبیر «پابرهنگان» و «کوخ نشینان» در کلام امام (ره)؛
- اصرار به مسئولین برای رسیدگی به محرومین؛
- توصیه به مسئولین برای پرهیز از اشرافی‌گری و مال‌اندوزی و بر کنار ماندن خود امام از این آفت بزرگ؛
- توصیه به مسئولین برای انس با مردم؛
- اصرار برای رساندن خدمات به اقصى نقاط کشور؛
- اصرار بر اینکه وابستگی‌ها ملاک قبول مسئولیت‌ها نباشد. TM

اکثر پژوهش‌ها و مطالعات انجام شده در این باب که اغلب به صورت مقاله است، بیشتر به بیان اهمیت عدالت و جایگاه آن در اندیشه امام خمینی پرداخته است. نکته قابل توجه آنکه بیشتر این مطالعات، حوزه اقتصاد را به عنوان محور مرکزی مفهوم عدالت مورد توجه قرار داده اند؛ به طوری که در بسیاری از این تحقیقات واژه عدالت اجتماعی مورد نظر امام خمینی، همان مفهوم عدالت اقتصادی قلمداد شده است و به طور خلاصه بیشترین کارکرد عدالت اجتماعی مورد نظر امام، در حوزه اقتصاد و معیشت جامعه عنوان شده است. در تبیین مفهوم و معنای مشخص عدالت، برخی بررسی‌ها با تقسیم‌بندی عدالت مورد تأکید امام خمینی در سه حوزه الهی، اخلاقی فردی و اجتماعی به تعریف عدالت ذیل هر عنوان اقدام کرده‌اند. از طرفی برخی از این بررسی‌ها به ابعاد اجرایی و عملی عدالت در اندیشه امام خمینی نیز توجه کرده و سعی در ارائه راهکارهای عملی و نیز قواعد اساسی اجرای عدالت با توجه به آراء ایشان داشته‌اند. در برخی از این مطالعات نیز بایدها و نبایدهای سیاستی به عنوان راهکارهای اجرایی، قلمداد شده و مطرح شده است. همچنین علیرضا خسروی در کتابی به بررسی مکتب امنیتی امام خمینی پرداخته است. در این اثر که برگرفته از رساله دکتری مؤلف در رشته روابط بین‌الملل دانشگاه تهران است، سعی شده با مرور و بازخوانی گفتمان انقلاب اسلامی، مکتب امنیتی امام خمینی در سه سطح فرآیندی شامل:

مبانی معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و انسان‌شناسی؛ سطح میانی شامل: مفروضات، اهداف و اصول و مبانی امنیتی؛ و سطح نظری شامل: موضوع، مرجع، سطح تحلیل، رویکردها، مرزها، مزیت و مسائل امنیتی مکتب کشف و تدوین شود (خسروی، ۱۳۹۱: ۳۵۹).

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از حیث هدف در زمره تحقیقات توسعه‌ای با رویکرد کیفی قرار دارد؛ چرا که به دنبال توسعه نگاه امام خمینی^(ره) در رابطه با ابعاد حکومت‌داری است. جهت گردآوری داده‌ها از ابزار مطالعات کتابخانه‌ای با استفاده از مجموعه سخنرانی‌ها، مکاتبات و دست‌نوشته‌های حضرت امام^(ره) استفاده شده است. راهبرد کلی تحقیق کیفی بوده و از روش تحلیل مضمون برای تحلیل بیانات ایشان استفاده شده است. به‌همین منظور ابتدا داده‌های پژوهش که متن بیانات و مکتوبات امام خمینی^(ره) متناسب با موضوع و ابعاد حکومت‌داری است، احصاء و سپس اقدام به استخراج مضامین اصلی شده است که این مضامین در قالب هشت مضمون سازمان‌دهنده دسته‌بندی شدند و در نهایت ابعاد حکومت‌داری به‌عنوان مضمون فراگیر در مرکز شبکه مضامین قرار گرفت. علت اصلی استفاده از این روش انعطاف روش تحلیل مضمون و نقش بسیار مهم محقق در مراحل مختلف است که پژوهشگر باید کاری را که انجام می‌دهد به‌طور شفاف و آشکار توضیح دهد و آنچه می‌گوید باید با آنچه انجام می‌دهد واقعاً همخوانی و انطباق داشته باشد. به‌همین دلیل در پژوهش حاضر کلیه مراحل روش تحقیق مطابق آنچه در این بخش ذکر شده است انجام پذیرفت. در این حالت، نظریه و روش باید به‌طور مرتب باهم به‌کار روند. علاوه بر این به‌منظور اولویت‌بندی ابعاد شناسایی شده در این تحقیق ابتدا هر یک از ابعاد در قالب آزمون فرض طراحی و سپس داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS و با روش فریدمن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. جامعه آماری این تحقیق، برای اولویت‌بندی ابعاد حکومت‌داری از منظر امام خمینی^(ره) خبرگان و کارشناسان حوزوی و دانشگاهی مرتبط با موضوع تحقیق هستند که تعداد ۳۰ نفر از آنها برای نظرخواهی انتخاب شدند.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

الف. یافته‌های تحقیق

در پژوهش حاضر به منظور گردآوری داده‌های اولیه تحقیق به جستار مجموع سخنرانی‌ها، مکاتبات و دست نوشته‌های حضرت امام^(ره) رجوع شد و تمام صحبت‌های ایشان در مورد ابعاد حکومت‌داری جمع‌آوری و کدگذاری‌های متناسب با روش تحلیل مضمون انجام شد. امام خمینی^(ره) در بیاناتی که حول ابعاد حکومت و مدیریت در جامعه اسلامی داشته‌اند در محورهای مختلفی صحبت کرده‌اند که این محورها عبارتند از: پاسداری از ارزش‌های اسلام، اسلام ناب محمدی^(ص)، گذر از بین تحجر و انفعال، ترویج اسلام و صدور انقلاب، دشمن‌شناسی، سازندگی در جامعه، در هم تنیده بودن معنویت و اخلاق با سیاست و گسترش عدالت اجتماعی؛ در ادامه به هر محور به صورت مجزا خواهیم پرداخت.

۱. پاسداری از ارزش‌های اسلام

مظهر پاسداری از ارزش‌های اسلام در این مکتب ولایت فقیه است و نقش وی در پاسداری از ارزش‌های اسلام عبارت است از:

- مهندسی نظام اسلامی
- دیده‌بانی حرکت نظام به سمت آرمان‌ها
- پاسداری از نظام در برابر انحراف

۲. اسلام ناب محمدی^(ص)

معنای اسلام ناب محمدی^(ص) در این مکتب، اسلامی است به معنای واقعی آن و الهام گرفته از دستورات الهی و مصادیق قرآنی که طرفدار و حامی محرومان و مستضعفان است، اسلامی که به مجاهدت و کوشش در راستای اهداف الهی به پیروان خود دستور می‌دهد و ترغیب می‌کند؛ اسلامی که خواهان عدالت در تمامی امور بوده و اصرار بر گسترش آن در تمام اقصی نقاط دارد و اسلامی که مبارزه با ظلم را خواهان است و با آن ستیز می‌کند و به‌طور خلاصه اسلامی با مشخصات زیر:

- اسلام حامی محرومان و مستضعفان
- اسلام مجاهدت
- اسلام ظلم‌ستیز
- اسلام عدالت‌خواه

۳. گذر از بین تحجر و انفعال

به‌طور مختصر، معنای تحجر عبارت است از ناتوانی در شناخت نیازهای زمان، اکتفا به ظواهر احکام برای استفاده در جامعه و عدم درک کشش طبیعی احکام و معارف اسلامی و انفعال که عکس‌العملی است در مقابل عمل انجام شده و آن دو نوع است:

- در برابر اعمال فشار سیاسی و تبلیغاتی دشمن
  - در برابر حمله دشمن به مسائل اعتقادی و اصول
- امام خمینی^(ره) با تدبیر و دور اندیشی از هر دو عامل تحجر و انفعال گذر می‌کردند.

۴. ترویج اسلام و صدور انقلاب

معنای نگاه جهانی آن است که انقلاب را متعلق به همه ملت‌های مسلمان و حتی غیر مسلمان بدانیم و این غیر از دخالت در امور کشورها و غیر از صادر کردن انقلاب به سبک استعمارگران دیروز است. در واقع این انقلاب کل بشریت را در ایده سیاسی مخاطب قرار می‌دهد و با ایستادگی ملت و مبارزه در این راه، عزت و استقلال ملت حاصل می‌شود و بوی خوش پدیده رحمانی انقلاب اسلامی در دنیا پراکنده می‌شود؛ یعنی ملت‌ها می‌فهمند که وظیفه‌شان چیست و ملت‌های مسلمان پی می‌برند که هویتشان چگونه است و کجاست؛ در این نگاه این اهمیت بارز است که دنیای اسلام عمق استراتژیک نظام اسلامی است.

۵. دشمن‌شناسی

یکی دیگر از شاخص‌های امام راحل دشمن‌شناسی است که حاصل و نتیجه مهم آن فریب نخوردن از دشمن است. مصادیق این شاخص در دوران ما عبارت است از:

- شناخت و بیان اهداف دشمن
- شناخت و بیان روش‌های سیاسی دشمن

- شناخت و بیان روش‌های تبلیغاتی دشمن
- باید ذکر کرد که در این رابطه، بعضی افراد دشمنی‌ها علیه نظام جمهوری اسلامی را توهم می‌دانند. در پاسخ باید دو موضوع را مطرح کرد:
- طبیعی بودن وجود دشمن علیه ما با محرومیت جهان‌خواران از سفره ایران و دشمنی با اسلام و استقلال ملت ایران.
- اعتراف خود دشمن به دشمنی علیه ما

۶. سازندگی در جامعه

- در این مکتب اعتقاد راسخ و صادقانه به نقش داخلی و جهانی مردم وجود دارد.
  - در مکتب سیاسی امام (ره)، هویت انسانی، هم ارزشمند و دارای کرامت است و هم قدرتمند و کارساز.
- نتیجه ارزش‌مندی و کرامت داشتن این است که در اداره سرنوشت بشر و یک جامعه، آراء مردم باید نقش اساسی ایفا کند. لذا مردم‌سالاری در مکتب سیاسی امام بزرگوار^(ره) که از متن اسلام گرفته شده است، مردم‌سالاری حقیقی است؛ مثل مردم‌سالاری آمریکایی و امثال آن، شعار و فریب و اغواگریِ ذهن‌های مردم نیست. مردم با رأی خود، با اراده خود، با خواست خود و با ایمان خود راه و مسوولان خود را انتخاب می‌کنند. امام^(ره) با اتکاء به قدرت رأی مردم معتقد بود که با اراده پولادین مردم می‌شود در مقابل همه قدرت‌های متجاوز جهانی ایستاد و ایستادگی کرد. در شاخص اعتقاد راسخ به نقش مردم مبنای توجه به هویت انسان است که این هویت دو مولفه دارد:

۷. در هم تنیده بودن معنویت و اخلاق با سیاست

جدایی سیاست از معنویت و اخلاق در حقیقت تبدیل کردن معنویت الهی به یک دین حداقلی است؛ این همان چیزی است که در دوران اصلاحات هم پیگیری می‌شد و امروز هم با یک شکل و شمایل جدید گاهی در قالب عرفان‌های کاذب، گاهی در قالب ظهورگرایی، موعودگرایی انحرافی و غیره به جامعه القا می‌شود؛ چرا که انحراف دارای ابعاد وسیعی است. کسانی که به آن دامن می‌زنند ممکن است یک ملغمه‌ای از تمام این

عوامل را به کار بگیرند؛ یعنی مثلاً می‌گویند ظهور نزدیک است؛ ما نیز به ولی فقیه نیازی نداریم؛ همچنین نیازی به اقدام خاصی هم نیست و ملت در تراز انتظار این است که منتظر امام زمان باشند. امام زمان هم که در حال آمدن است.

۸. گسترش عدالت اجتماعی

از جمله مصادیق این شاخص عبارتند از:

- پرکردن شکاف طبقاتی بین مردم
  - رفع تبعیض در استفاده از منابع گوناگون ملی
  - توجه به توزیع عادلانه ثروت علاوه بر افزایش تولید ناخالص ملی
- با توجه به این شاخص و عملکرد نظام در این مدت از جمله تغییر روش و سیره غلط رژیم گذشته و قرار دادن محرومین در صدر برنامه‌ها در نظر گرفتن این شاخص بر مسئولین لازم است از جمله:

- اهمیت دادن به عدالت اجتماعی در قانونگذاری، برنامه ریزی و در عزل و نصب‌ها
- قراردادن مسئله عدالت اجتماعی به‌عنوان مهم‌ترین شاخص حرکت عملکرد امام خمینی (ره) در رابطه با این شاخص عبارت است از:
- تاسیس نهادهای حامی محرومین توسط ایشان؛ مانند:
- جهاد سازندگی
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
- بنیاد مستضعفان
- بنیاد پانزده خرداد
- کمیته امداد امام خمینی (ره)

در نهایت با استفاده از آزمون فریدمن ابعاد حکومت‌داری از منظر امام خمینی که از طریق روش تحلیل مضمون شناسایی شده است، رتبه‌بندی شده است. این آزمون هنگامی به کار می‌رود که داده‌های آماری حداقل ترتیبی باشند و بتوان با مفهوم ترتیبی آنها را رتبه‌بندی کرد. جدول شماره (۱) آزمون آماری تحلیل واریانس فریدمن را نشان می‌دهد.

در تکنیک مزبور فرض برابری رتبه میانگین متغیرهای هشت گانه فوق به محک آزمون گذاشته می شود.

جدول شماره ۱: تحلیل واریانس کلیه ابعاد حکومت داری از منظر امام خمینی (ره)

نتیجه آزمون	کای دو محاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری	میزان خطا	فرض H0
رد فرضیه H0	۲۷۶/۷۳	۷	۰/۰۰۰	۰/۰۰۵	رتبه میانگین ابعاد حکومت داری از منظر امام خمینی (ره) باهم برابر است.

مطابق جدول شماره (۱) چون سطح معناداری آزمون کوچکتر از میزان خطا است، فرضیه H0 رد شده است. بنابراین در سطح اطمینان ۹۵ درصد می توان گفت رتبه میانگین ابعاد حکومت داری از منظر امام خمینی (ره) باهم برابر نیست؛ به عبارت دیگر برخی از متغیرها نسبت به متغیرهای دیگر از میزان اهمیت بیشتری برخوردار هستند. جدول شماره (۲) رتبه میانگین و اولویت بندی ابعاد حکومت داری از منظر امام خمینی (ره) را نشان می دهد.

جدول شماره ۲: اولویت بندی ابعاد حکومت داری از منظر امام خمینی (ره)

اولویت	رتبه میانگین	انحراف معیار	میانگین	ابعاد	ردیف
اول	۱۶/۴۵	۰/۹۰۲	۴/۳۳	پاسداری از ارزش های اسلام	۱
دوم	۱۵/۵۹	۰/۸۰۷	۴/۲۸	ترویج اسلام ناب محمدی	۲
سوم	۱۵/۵۶	۰/۸۹۶	۴/۲۶	گذر از بین تحجر و انفعال	۳
چهارم	۱۵/۵۳	۰/۹۰۲	۴/۲۰	ترویج اسلام و صدور انقلاب	۴
پنجم	۱۵/۴۹	۰/۸۹۱	۴/۱۷	دشمن شناسی	۵
ششم	۱۵/۳۴	۰/۸۹۳	۴/۱۳	سازندگی در جامعه	۶
هفتم	۱۵/۰۱	۰/۸۰۷	۴/۱۰	در هم تنیده شدن معنویت و اخلاق با سیاست	۷
هشتم	۱۴/۸۷	۰/۹۰۱	۴/۹	گسترش عدالت اجتماعی	۸

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

هدف پژوهش حاضر بررسی ابعاد حکومت‌داری مبتنی بر راهبردها، تفکرات و نقشه راه حضرت امام خمینی (ره) است. مطالعات انجام شده پیشین عموماً از این زاویه نگاه به استخراج و تدبیر در ابعاد حکومت‌داری نپرداخته‌اند و از این جهت این پژوهش دارای ماهیتی نوآورانه و مکتب‌محور است. اصول و مبانی مکتب امنیتی امام، یک کل به هم پیوسته است؛ به گونه‌ای که حذف هر یک از آنها مسیر حرکت را منحرف می‌کند. در درون این کل به هم پیوسته، برخی اصول همیشگی است؛ به این معنا که در هیچ شرایطی نمی‌شود از آن عدول کرد. بنابراین، اصول مزبور نسبت به دیگر اصول از اولویت و اهمیت برخوردارند. این استدلال به هیچ وجه به معنای نادیده گرفتن یا کم‌اهمیت جلوه دادن دیگر اصول نیست.

همانگونه که مفهوم حکومت در اسلام، در قالب مجموعه و کل (بسته) که ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، قضائی، انسانی و مانند آنها را در برمی‌گیرد، تعریف شده است، نگاه امام خمینی به مفهوم حکومت نیز چون مبتنی بر مبانی دینی و الهی است، موسع و چندبعدی است. بنابراین، برخلاف بسیاری از دیگر مکاتب مادی، امام حکومت را عنصری پرمایه می‌پندارد که دامنه موضوعیت آن از نفس انسان و تضاد جنود شیطانی با رحمانی آغاز و مصادیق دیگر آن تا عینیات اجتماعی و به ویژه، روابط میان بازیگران موثر داخلی بسط پیدا می‌کند. این گستردگی موضوعیت است که تمامی جنبه‌های مادی و معنوی را در برمی‌گیرد و مبارزه همه جانبه و بی‌وقفه دولتمردان را ترسیم می‌کند.

با چنین نظام معرفت‌شناسانه‌ای، امام خمینی در مقام رهبر و حاکم اسلامی، حکومت را در هشت بعد پاسداری از ارزش‌های اسلام؛ ترویج اسلام ناب محمدی؛ گذر از بین‌تجبر و انفعال؛ ترویج اسلام و صدور انقلاب؛ دشمن‌شناسی؛ سازندگی در جامعه؛ در هم تنیده شدن معنویت و اخلاق با سیاست و در نهایت گسترش عدالت اجتماعی توزیع و پراکنده می‌سازد تا مبنای فکری حکومت را در مرحله اول و مبانی حکومت‌داری را در مرحله دوم فراهم سازد. با توجه به مطالب تحقیق، مهم‌ترین پیشنهاد و توصیه برای نزدیک شدن به

وضعیت مطلوب مکتب امام خمینی در بعد حکومت‌داری، زمینه‌سازی برای پیاده‌سازی و اجرای آن مکتب است. بر همین اساس باید برای ارتقاء شاخص‌های مکتب امام خمینی^(ره) در نظام پرورش و تربیت مدیران و فعالان جمهوری اسلامی ایران تلاش کرده و سازماندهی مجدد بخش‌های تصمیم‌گیری و اجرایی امور کشور مبتنی بر اتصال مبانی مکتب امام خمینی به برنامه‌ریزی و اجرایی را عملیاتی کرد. علاوه بر این تعالی جایگاه، عملکرد و ترکیب نهادها و دستگاه‌ها به همراه استفاده از ظرفیت‌های قانونی و حقوقی و ایجاد ستاد بالادستی به منظور دیده‌بانی امور فرهنگی و اجتماعی در کنار تشکیل ستاد رصد حاکمیتی، تحلیل و تجمیع کلیه زمینه‌های شناخت محیط، آگاهی بر شاخص‌ها و تجزیه و تحلیل ابعاد در کشف راه‌اندازی کرد و در نهایت لازم است تا سازماندهی و بازنگری جامع شبکه‌ای، تخصصی و ابعادی فعالان مکتب امام خمینی صورت پذیرد.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- قرآن کریم سوره البقره آیه ۱۲۹
- سخنرانی امام خمینی در جمع فرماندهان نیروی هوایی، صحیفه نور، جلد ۱۸، ص ۱۲۳
- سخنرانی امام خمینی در جمع فرماندهان سپاه پاسداران، صحیفه نور، جلد ۱۵، ص ۱۱۵.
- حضرت امام خامنه‌ای (مدظله) (۱۳۷۵)، مجموعه بیانات (سخنرانی در مراسم سالگرد ارتحال امام خمینی (ره)، قابل دسترسی در: www.Khamenei.ir
- حضرت امام خامنه‌ای (مدظله) (۱۳۷۶)، مجموعه بیانات (سخنرانی در مراسم سالگرد ارتحال امام خمینی (ره)، قابل دسترسی در: www.Khamenei.ir
- حضرت امام خامنه‌ای (مدظله) (۱۳۷۸)، مجموعه بیانات (سخنرانی در مراسم سالگرد ارتحال امام خمینی (ره)، قابل دسترسی در: www.Khamenei.ir
- حضرت امام خامنه‌ای (مدظله) (۱۳۸۳)، مجموعه بیانات (سخنرانی در مراسم سالگرد ارتحال امام خمینی (ره)، قابل دسترسی در: www.Khamenei.ir
- حضرت امام خامنه‌ای (مدظله) (۱۳۸۹)، مجموعه بیانات (سخنرانی در مراسم سالگرد ارتحال امام خمینی (ره)، قابل دسترسی در: www.Khamenei.ir
- حضرت امام خامنه‌ای (مدظله) (۱۳۹۰)، مجموعه بیانات (سخنرانی در مراسم سالگرد ارتحال امام خمینی (ره)، قابل دسترسی در: www.Khamenei.ir
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۸)، پیرامون انقلاب اسلامی، انتشارات صدرا،
- خسروی، علیرضا (۱۳۹۱)، مکتب امنیتی امام خمینی (مبادی و مبانی فرائظری و نظری امنیت در گفتمان انقلاب اسلامی)، چاپ اول
- محمدی، منوچهر (۱۳۶۵)، تحلیلی بر انقلاب اسلامی، انتشارات امیر کبیر
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۷۷)، ریشه‌های انقلاب اسلامی، انتشارات طوبی
- محمدی، منوچهر (۱۳۸۲)، تحلیلی بر انقلاب اسلامی، انتشارات امیرکبیر، چاپ هفتم
- انصاری، حمید (۱۳۷۳)، آئین انقلاب اسلامی، گزیده‌ای از اندیشه و آراء امام خمینی، ناشر مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
- انصاری، حمید (۱۳۸۸)، اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)، نشر معارف
- جلیلی، هدایت (۱۳۸۹)، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، مجموعه مقالات، جلد دوم
- رحیم پور ازغدی، حسن (۱۳۹۰)، سخنرانی باعنوان اندیشه الهی امام خمینی (ره) در برابر اندیشه ایدئولوژی ستیز دوران معاصر
- حاضری، علی محمد (۱۳۷۷)، ارزیابی کاریزما در تطبیق با واقعیت انقلاب اسلامی ایران، نشریه مدرس علوم انسانی، شماره ۸